

Judita Vaičiūnaitė „Akmuo su pasaga“

*Rūkuos nutyla titnaginiai kirviai.
Rūkuos paskęsta sentėvių skulptūros.
Rūkuos aštrėja kadagių ir eglių kvapas.
Atgal į rūką skrieja viversiai,
 į rūką slėnio kaimai pasuka-
ir vėl pro lietu išgirstu
 akmenyje iškaltą pasagą,
rugių šnarėjimą,
 vos prijaukinto žirgo tolimą žvengimą...*

1966

(Vaičiūnaitė J. Nemigos aitvaras.V., 1985.P.334)

J. Vaičiūnaitė- kultūros poetė, Lietuvą jaučianti kaip Šiaurės kraštą, jautri geografinei erdvei. Jos poezijai būdingas kultūros pasaulio stebėjimas, buities grožio aktualizavimas, dėmesys daiktų formoms, siluetams, spalvoms, atsisakoma atviros išpažinties, emocija „įaudžiama“ į kokią nors istoriją. Šiuos kūrybos bruožus atpažįstame skaitydami ir eilėraštį „Akmuo su pasaga“.

Eilėraščio fonas ir centras yra lietus ir rūkas. Gramatinis laikas rodytų dabartį, bet dabartyje titnaginiais kirviais niekas nebesinaudoja. Rūke nyksta praeitis, ji darosi vos apčiuopiama. Į miglas, į rūką, praeitį gramzdina laikas. Eilėraščio veiksmas(laiko tėkmė) yra dviejų krypčių: 1) tolyn į praeitį, į rūką, 2) artyn į mus. Žinoma, praeitis pati sugrįžti negali- ją kažkas grąžina. Pradžioje pasakojami įvykiai: laikas nugramzdina į rūką praeitį, vėliau pasakojimo centre atsiduria „aš“- įsijaučia į praeitį. Praeitis, kaip minėta, grįžta ne pati. Būtent „aš“ savo įsijautimu, įsivaizdavimu ją atgaivina(„pro lietu išgirstu“). „Aš“ vizijos laiką grąžina atgal. Taigi eilėraštis yra tarsi kalbančios figūros vizija.

Dvi pirmosios eilėraščio eilutės atveria akmens amžiaus materialiąją ir dvasios kultūras. Trys pirmosios eilutės panašios(prasideda „rūkuos“). Kitos dvi siejasi su pirmomis trimis(„rūkas“); jos kalba apie senovę, praeitį(slėnio kaimai). Toliau konstatuojama: „Pro lietu išgirstu<...> rugių šnarėjimą“. Tai verčia galvoti apie žemdirbių kultūrą, žemdirbių gentį, žemdirbystės formas- apie tam tikrą materialiosios kultūros etapą. Dar vėliau autorė tarsi užfiksuoja epochų kaitą- paminimas prijaukintas žirgas. Taigi galime teigti, kad eilėraštis kalba apie sėsliąją ir apie klajoklių kultūras(javai- sėslioji kultūra, žirgas- klajoklių).Impulsas kalbėti apie civilizaciją yra akmenyje iškalta pasaga. Todėl galime teigti, kad toks pamatytas akmuo tapo impulsu eilėraščiui atsirasti(ne koks nors archeologinis kasinėjimas), nors apie tai tiesiai nepasakoma.

Ypatinga yra ir šio eilėraščio „aš“ situacija. Ji tikriausiai nėra realiai buvusi, o sukurama iš detalių, iš atminties. Klaidžiojama rūke, kadagynuose, kol pradeda lyti. Toks eilėraštyje yra gamtiškais ciklas. Į jį įrašoma kultūros istorija. Stiprėjantis kadagių kvėpėjimas yra ir stiprėjantis įspūdis. Įkvėpus kadagių aitrumo, tarsi įkvepiama ir gamtiškos praeities. Kvapas tarsi apsvaigina ir nuneša į praeitį. Be to, akcentuojama, kad nutyla kirviai- grimztama į tylą. O tyloje, įtempus klausą, išgirstama. Skaitant eilėraštį galima pajusti, kad išgaunamas kalimo įspūdis(garso k pasikartojimas). Todėl pasakymas „iškaltą pasagą“ neatrodo netikėtas. Tais pačiais titnaginiais kirviais ir pasaga akmenyje iškalta. Ji „atgyja“: girdėti ne tik kalant ir nutylant,- girdėti jau ir iškalta pasaga, tai yra pasagų dundėjimas, žirgo bėgimas. Girdėti garsas, kuris panašus į kalimo garsą, iš jo tarsi kyla pasagų dundėjimo garsas... Taigi prie praeities prisiliečiama regėjimo, klausos, lytėjimo, skonio ir uoslės pojūčiais. Be to, eilėraščio „aš“ yra dvasios kultūros žmogus, nes jam būdinga vaizduotis, regėti, atminti, atsiminti. Į praeitį atsigižtama ne moksliskai nusiteikus, ne protu, o emocijomis. Tai, kas nutyla, nutolsta, „aš“ vėl sugeba atgaminti. Įsijautimo stebuklas yra nusakytas fraze „pro lietu išgirstu“.

Lyrinis „aš“ pasirodo antroje eilėraščio dalyje. Jis kadagių tankmėje stebi arba prisimena ornamentuotą akmenį ir įsivaizduoja praeitį. Susidaro įspūdis, kad „aš“ vienu metu išgyvena ir dabartį, ir praeitį. Dabarties laikas ir erdvė, kurioje šiuo metu yra lyrinis „aš“ (lyg kokiame kadagynų miške žiūrintis į rūkė skęstantį slėnį), yra kartu ir akmens amžiaus laikas ir erdvė (pvz.: slėnyje įsikūrusi akmens amžiaus gyvenvietė).

Kadagių ir eglių vaizdai iš dalies gali asocijuotis su laidotuvėmis, nors tiesiogiai tokios išsakytos minties eilėraštyje nėra. Ją galima išskaityti potekstėje: tai, kas grimzta į rūką, nežinia, užmarštį, - tolsta nuo mūsų, miršta. Šią mintį paremia sentėvių skulptūrų paminėjimas. Jos - lyg kokie paminklai. Taip nejučia eilėraštyje išskyla prapulties, užmaršties temos. Ir atminties. Užmarščiai, mirščiai priešinasi „aš“ savo kultūrine sąmone.

Šiame J. Vaičiūnaitės eilėraštyje lyg apmąstoma dvasinė kultūra, papročiai (pasaga - laimės ženklas), tačiau tik paskutinė kūrinio eilutė „pasako“, kodėl apie tą pasagą kalbėta - galvojama apie žirgo prijaukinimą. Šis galvojimas paremtas atidžiu kultūros pasaulio stebėjimu, grožio aktualizavimu, ypatingą dėmesį skiriant detalėms bei eilėraščio žmogaus gebėjimui atgaivinti (išgirsti) praeitį.

/Dovilė/